

že Rozkova kniha vcelku bez výrazných mezer pokrývá značně rozsáhlý materiál, který tyto představy poskytují. Proto bude vhodné dotknout se jen některých dílčích otázek.

Zajímavý a důležitý je Rožkův poukaz na vztah zázračných míst, za něž považuje především hroby světců a specifické artefakty, a ďábelského působení (s. 83-86, 135-141). Zdá se, že tohoto podnětu by mělo využít zejména hagiografické bádání (řady zázraků jako součástí legend i jako samostatné sbírky). Stojíme tu ovšem před jednou závažnou otázkou, na kterou Rožek nebral ohled: jsou skutečné projevy zla při zázračných (nebo jiným způsobem posvátných) místech působením ďáblovým, který takto bojuje proti dobru a zbožnosti? Nemůže jít (také) o samo působení boží prostřednictvím světců jako trest za zlé skutky nebo nedostatečnou zbožnost? Hledat vztah mezi tímto dvojím působením by mělo být ukořmením dalšího bádání, které by tak mohlo dospět k posílení dalšího aspektu posvátna.

Stranou Rožkova zájmu nezůstali ani duchové zemřelých hříšníků. Jeho hlavním pramenem jsou tu zvláště folklórní podání z různých částí Velkopolska, Malopolska a Mazovska. V podstatě ovšem pouze reprodukuje lidové pověsti a další obdobná vyprávění, aniž se pokouší o posílení jejich obecných rysů a jejich případnou typologii. Jeho časový záběr je tak omezen jen na období novověké. Představa zjevování duchů zemřelých je však mnohem staršího původu; setkáváme se s ní už u Augustína nebo Řehoře Velikého. Rožkovým tématem však jsou speciálně diabolické a démonologické představy

v dějinách polské kultury, takže je třeba zvláště upozornit na spis Jakuba Kartuziána (z Clusy, Erfurtu, Jüteborgku, Paradyža) *De apparitionibus animarum de corporibus exartarum*. Jakubovy spisovatelské počátky souvisejí s polskými cisterciáky, a i když později přestoupil do řádu kartuziánů a působil v Erfurtu, rukopisné dochování jeho děl jakož i přítomnost inkunábulí v knihovnách svědčí o silném vlivu ve slezském a polském prostředí koncem středověku a na počátku novověku. Tento Jakubův traktát se ještě nedočkal moderní kritické edice ani zevrubné analýzy, třebaže zajisté mnoho vypovídá o pověrečném představovém světě pozdního středověku. Je proto nutno považovat za závažný nedostatek, že jej ani Rožek pro svou práci nepoužil jakož se také nevěnoval dalším pozdně středověkým traktátům, které se zabývají pověrami (mám tu na mysli např. dílo Mikuláše Magnova z Javora, kterým se ostatně už téměř před sto lety zabýval Adolf Franz).

Jakkoli je třeba ocenit autorovu snahu o ucelený pohled na předmět jeho zájmu, nelze zároveň nevidět, že metodologicky ani metodicky se mu téma zvládnout nepodařilo. Při volbě tématu podlehl spíše nynější módnosti diabolismu a satanismu, než aby vycházel z jeho souvislosti se zkoumáním eschatologie a bádáním o posvátnu vůbec. Dějiny ďábla v polské kultuře tedy bude nutno v tomto ohledu napsat znovu.

ZDENĚK UHLÍŘ

Poděkování Janu Hellerovi

Profesor Jan Heller se vzdal ze zdravotních důvodů vedení časopisu *Religio*. Členové redakční rady mu děkují za dosavadní práci. Jistě se s ním však budeme i nadále setkávat jak na stránkách *Religia*, tak na zasedáních redakční rady.